

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

322.	Рамазанова Ж, Нұрлан А, Жайсанбаева А. «Бұлтты технологияларды пайдалану кезіндегі тәуекелдер мен қауіпсіздік шараларын зерттеу»	1430
323.	Сахатбекқызы Т., Бахтиярқызы Т.А. «IoT құрылғыларының желідегі қауіпсіздігін қалай қамтамасыз етуге болады: стратегиялар және packet tracer көмегімен модельдеу»	1434
324.	Серғазы М. «Повышение производительности разработчиков с помощью интегрированных искусственных интеллектов и соображения кибербезопасности»	1440
325.	Султанов А.М. «Стеганография в кибербезопасности казахстана»	1443
326.	Танатаров Е., Іргебай С., Султанов А. «WI-FI желісінде шақырылмаған қонақтарды автоматты түрде анықтау жүйесі»	1447
327.	Таубай М.Е. Рамагуллаев Ә.А. «Фишинг: желідегі beef әдісі арқылы алдау және одан сақтану»	1452

СЕКЦИЯ 3 ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

		ПОДСЕКЦИЯ 3.1 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ БИОЛОГИИ	
328.	Акимкара А.Б.	Гербарийдің ботаникалық зерттеулерде қолданылуы және гербарий қорындағы кеппе шөптің қалыптасу ерекшеліктері	1457
329.	Ақылбек А.	Астана қаласындағы ботаникалық бағының ландшафттағы <i>geranium sanguineum</i> биологиялық ерекшеліктеріне сипаттама беру	1459
330.	Әділхан Ж.	Мобильді байланыс пен қолданбалардың адамның мінез-құлқына әсерін анықтау	1463
331.	Базарбаева Қ.	Жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың даму қаупі	1467
332.	Байдосова А.Б.	Методика использования игровых технологий на уроках биологии	1471
333.	Байдосова А.Б.	Актуальные проблемы современной биологии с использованием игровых технологий в образовании	1474
334.	Ғазизова Ә.	Сәулеленген егеуқұйрықтардың бүйректеріндегі морфофункционалдық өзгерістерді салыстырмалы бағалау	1477
335.	Еркін З.Б.	Биология сабақтарында оқушылардың сыни ойлау қабілетін жетілдіруде блум таксономиясын пайдалану	1482
336.	Жанабергенова	Кенеттен жүрек өлімі: генетикалық аспектілері	1486

	А.Ә.	және алдын алу шаралары	
337.	Жанакулова Н.А.	Өсімдіктердің әртүрлі орта жағдайларына байланысты экологиялық топтарға бөлінуі	1491
338.	Жумагалиева Н.Б.	Ақмола облысы көлдері балықтарының салыстырмалы морфологиялық талдауы	1494
339.	Жұмахан Г.Ж.	Егеуқұйрықтардағы радиацияға жауап ретінде митохондриялық ақуыздардың өзгеруін зерттеу	1497
340.	Ибрагимова М.А.	Mir-29a-3p в качестве перспективного неинвазивного биомаркера радиационного поражения	1501
341.	Калапбергенова Д.Б.	Биология студенттеріне жоғарғы математиканы оқытудың ерекшеліктері	1506
342.	Калиева А.Б.	Жатақханада тұратын бірінші курс студенттерінің психикалық денсаулығын зерттеу	1509
343.	Куанышев С.Н.	Солтүстік қазақстан облысыны (Уәлиханов ауданы) өсімдік жамылғысының ерекшеліктері	1513
344.	Кутинбаева С.Б.	Орта мектеп оқушыларының биология сабақтарында инновациялық технологияларды пайдаланудың ерекшеліктерін зерттеу	1516
345.	Кушурова А.А.	Сравнение психофизиологических особенностей развития учащихся частной и общеобразовательной школы	1520
346.	Қанибайқызы Е.	Агробион препаратының жаздық бидай өсімдігінің өсуі мен дамуына әсері	1524
347.	Қойлыбай А.С.	Ақмола облысындағы далалық сәлбенді (<i>salvia stepposa</i>) мәдениеттендіру жағдайында өсіп - даму ерекшеліктерін зерттеу	1527
348.	Минуар С.М.	Жамбыл облысы перспективті құрамында эфир майы бар дәрілік өсімдіктер <i>tanacetum vulgare</i> және <i>achilleamille folium</i> дамуының биологиялық ерекшеліктері	1530
349.	Молдабаева Т.Е.	Vinom school мектептерінің биология сабақтарында upgrade технологияларын пайдалану тиімділігін зерттеу	1533
350.	Мұратқызы С.	Жамбыл облысының ландшафтарындағы қалампырлар (<i>caryophylloideae juss</i>) тұқымдасының өсуіне диатомиттің әсерін зерттеу	1537
351.	Мырзагелді Е.Қ.	Мектеп оқушыларының морфологиялық және психофизиологиялық ерекшеліктеріне білім беру мамандығының әсері	1540
352.	Назым Ә.Ж.	Актуальные проблемы лабораторных и практических работ по биологии в школах республики казахстан	1543
353.	Ниетуллаева А.А.	Биология сабақтарында STEM технологиясын қолданудың маңызы	1546
354.	Сальменова А.А.	Қоршаған ортаға бейімделуіне байланысты <i>fragaria vesca</i> l. анатомиялық ерекшеліктері	1551
355.	Сейпулла А.С.	Современные подходы к стимулированию хондрогенеза	1556
356.	Соломко Л.Р.	Митохондриальная дисфункция как молекулярная основа клеточного старения	1560

357.	Стамқұлова Б.А.	Көкшетау қаласы урбанофлорасының таксономиялық анализі	1565
358.	Султан А.А.	Әртүрлі спорт түрлерімен айналысатын студенттердің физикалық даму көрсеткіштерін зерттеу	1569
359.	Товкумова А.С.	Бронх демікпесі және созылмалы обструктивті өкпе ауруы айқас синдромы кезіндегі иммуноглобулин е деңгейін зерттеу	1573
360.	Тоқтасын Н.М.	Биология сабағында танымдық қызығушылықты белсендірудің жолы ретінде виртуалды зертханаларды пайдаланудың тиімділігі	1577
361.	Хажайхан А.	Экологиялық және климаттық факторлар контекстінде ақмола облысы фитомасса қорлары мен өнімділігінің өзгеруі	1581
362.	Хусаинов А.Т., Адырбек Ә.С., Дурмекбаева Ш.Н.	Гуминдік препараттардың жаздық бидай тұқымдарындағы физиологиялық-биохимиялық процестерге және морфологиялық өзгерістерге әсері	1584
363.	Nursagat A.	Cognitive and physiological foundations of visual perception: the role of infographics in education	1587
364.		ПОДСЕКЦИЯ 3.2 СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ БИОТЕХНОЛОГИИ И БИОМЕДИЦИНЫ	
365.	Арғынғазина А. Б., Картаева А. Б.	Балықтарды өсіру кезіндегі судың физика-химиялық құрамын салыстырмалы талдау	1592
366.	Бекболат Б., Самат А. Т., Слепкова Н. Н., Курманбаева А. Б.	Аудандастырылған арпа сорттарына сипаттама	1595
367.	Берікова М.С., Тулегенова Ж.А.	Алма ағашының цитоспороз ауруын анықтау	1598
368.	Билялов Ә. Р.	Особенности подготовки различных органов <i>Clarias gariepinus</i> для оценки содержания МО-ферментов	1601
369.	Дробова В. А.	Сравнительный анализ использования пероксида кальция и дубильной кислоты для улучшения выхода выклева жаброного рачка <i>Artemia parthenogenetica</i>	1604
370.	Ергазы Б.	Антагонистическая активность штаммов <i>Bifidobacterium bifidum</i> , выделенных из фекалий семидневного младенца, в отношении <i>Staphylococcus aureus</i>	1608
371.	Ерлан Қ.Е., Тауекел Ж.К.	Балықтардың әртүрлі қоректендіру жағдайларындағы өсу параметрлерін бақылау	1611
372.	Жұмабек А.Б., Базарбаева К. Ж., Акбасова А. Ж.	Отандық бидайдың өсуіне салицил қышқылы мен топырақтағы молибденнің әсерін зерттеу	1615
373.	Камали А. С.	Жарма негізіндегі таңғы құрғақ асты өндіру	1619

		технологиясында қолдануға арналған пробиотикалық қасиетке ие микроағзаларды зерттеу	
374.	Қамиден А.А., Молдабай М.Ж.	Изучение состава активного ила в биологической очистке сточных вод	1622
375.	Калиева А. Б.	Солодка как источник фармакологически активных соединений: традиционные и биотехнологические подходы	1625
376.	Құдайбергенова Н.Қ.	Физиологические функции кремния в диатомите и особенности его взаимодействия вместе с кормами рыб	1628
377.	Машан З., Жарылқап А.	Құлаққаптың адам денсаулығына әсері	1630
378.	Маликова А. Ж., Бейсенбаев Р. А.	Изучение влияния гипоксических условий воды на содержание МО-ферментов в различных органах рыб	1634
379.	Мұрат Қ.С.	Тилапияны тиімді азықтандыру стратегиясының негізі	1637
380.	Нургазиева Ж.Н., Тулегенова Ж.А.	Пробиотикалық микроорганизмдер көмегімен ешкі сүті мен сиыр сүтінің комбинациясынан био-йогурт жасау және оның тағамдық құндылығын анықтау	1640
381.	Нұрбекова А.А, Қалауиева Н.Қ.	Роль хелатных комплексов микроэлементов в составе диатомита в повышении питательной ценности мяса рыб	1645
382.	Сағидолдина Н. К., Базарбаева Қ. Ж., Акбасова А. Ж.	Гидропоникалық жағдайда бидай мен арпаның өсуіне ауыр металдардың әсерін зерттеу	1648
383.	Сағидолда Н. Е.	Балық шаруашылығы өнімдерінің сапасына қоректендіру ерекшеліктерінің әсері	1652
384.	Сағынбаева Д. А.	Современные вызовы и перспективы биотехнологии и биомедицины: от генного редактирования до персонализированной медицины	1655
385.	Тәжібай Д. Б., Талгатбекова Д. С.	Балықтарды әртүрлі жағдайларда өсіру кезіндегі азотты қосылыстардың құрамын салыстырмалы талдау	1657
386.	Уалихан А. С., Тулегенова Ж.А.	Әр түрлі сүттерден зең саңырауқұлағы көмегімен ірімшік технологиясын жасау және салыстырмалы зерттеу	1662
387.	Узбеков А.Б., Масалимов Ж. К.	Связь между антиоксидантной активностью и пигментным составом микрорзелени бобовых культур, выращенных гидропонным способом.	1667
388.	Alpamys A., Aldibay S.	Genetically engineered modified microorganisms in the food industry	1670
389.	Dairov A.K.	Efficacy of preconditioned human umbilical cord blood mesenchymal stem cells in a mouse model of psoriasis	1674
390.	Meshtayev D.T.	Variant calling of <i>M. tuberculosis</i> samples	1679

391.		ПОДСЕКЦИЯ 3.3 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ	
392.	Анатолий Р.Қ.	Жайық өзені жайылмасындағы <i>Populus l.</i> туысына биоморфологиялық талдау және сыртқы әсер етуші факторлар	1683
393.	Ашиков М.М.	Анализ пространственного распределения гидрохимических классов качества поверхностных вод в Казахстане с 2019 по 2023 год	1686
394.	Ашиков М.М.	Расчет индекса загрязнения р. Сырдария на территории республики Казахстан с 2019 по 2023 год	1689
395.	Байдаулетов Д.С.	Оптимизация и моделирование выбора деревьев для высадки в северных регионах республики Казахстан с целью достижения углеродной нейтральности	1692
396.	Беляева Д.А.	Возможности применения в бальнеологических целях сточных вод доменного цеха	1695
397.	Болат А.Б.	Каркаралы ұлттық табиғи паркіндегі беталыс көлінің су құстарының алуан түрлілігі	1698
398.	Елепберген М.Е.	Влияние энергоэффективности зданий на рост плесени и микроклимат помещений	1703
399.	Жалгасбаев К.Ж.	Өнеркәсіптік суларды тазарту жолдары	1708
400.	Жиналинова А.С.	Современные подходы к изучению, классификации и применению сапропеля: обзор отечественных и зарубежных исследований	1710
401.	Жұмабекова М.М.	Астана қаласында қатты тұрмыстық қалдықтардың жинақталуы және оны залалсыздандырудың барысы	1713
402.	Калиев Н.С.	Определение ПДВ газов для снижения воздействия на окружающую среду на примере ТОО ГРЭС "Kazakhmys energy"	1718
403.	Марчук Е.В.	Сравнительный анализ накопления тяжелых металлов в различных почвенных горизонтах агроэкосистем с. Егиндыколь, Акмолинской области	1721
404.	Нургожина А.Е.	Сценарная оценка потенциала сокращения выбросов парниковых газов в регионах Казахстана	1724
405.	Пак А.Е.	Сравнительный анализ методов экологического обучения учащихся младших классов	1729
406.	Пак А.Е., Калиева Г.Т.	Фиторемедиация как способ очистки почвы в районах теплоэлектростанций: сравнительный анализ растений-гипераккумуляторов	1734
407.	Хабдразаков А.К., Ислямов Э.Н.	Влияние Tiktok-видео на экологическое обучение: перспективы микрообучения	1739
408.	Daribayev A.Zh.	Melafen: innovative plant growth regulator	1744
409.	Ibrayeva A.	Phytoremediators as a basis for the production of fuel	1746

		pellets: ecological and technological aspects	
410.	Mirzabekova M.Zh.	Bioecological features of representatives of the nightshade family (<i>Solanaceae</i> Juss.)	1749
411.	Yelesizova A.B.	Issues of ecological stability of natural pastures	1753
412.		ПОДСЕКЦИЯ 3.4 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ О ЗЕМЛЕ	
413.	Абдрашова Т. А.	Астана агломерациясының жасыл белдеуін зерттеудің теориялық негіздемесі	1756
414.	Адирбай С., Аябекова М.	Маңғыстау облысы геожүйелерінің құрылымдық ерекшеліктері	1759
415.	Алдашова А. Ж.	Шідерті өзен алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1763
416.	Аманжолова А. Б.	Солтүстік Қазақстан облысының тамақ өнеркәсібінің даму жағдайы	1767
417.	Ахметбекова Г. С.	Теоретические основы районирования территорий туристических зон	1772
418.	Аябекова М., Адирбай С.	Қызылорда қаласындағы атмосфералық ауасының ластануы	1779
419.	Әмірханова Ж. А.	Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын бағалау	1783
420.	Болатбекқызы Ж.	Абай облысының қазіргі заманғы демографиялық мәселелері	1788
421.	Дабылбаева А.	2018-2024 жылдар аралығындағы Ақтөбе қаласының жерді пайдалану өзгерістерінің динамикасы	1792
422.	Даметова Г. Н.	Терісаққан өзені алабындағы NDVI негізінде С-факторды анықтау	1798
423.	Дастанбекова Ж. Р.	Талдықорған қаласының қазіргі экономикалық-географиялық әлеуеті	1803
424.	Елшатқызы Н.	Табиғатты қорғау әрекеттерін реттеу үшін қашықтықтан зондтауды қолданудың артықшылықтары	1808
425.	Ералы А. А.	Шығыс Қазақстан облысының ауылшаруашылық алқаптарын ГАЗ технологиясы арқылы анықтау	1813
426.	Есмуханова М. Т.	Оценка антропогенной нагрузки на геосистемы Карагандинской области	1816
427.	Кудайбергенова А. Р.	Геоэкологическая оценка деградации почв и агроландшафтов Северо-Казахстанской области: диагностика, мониторинг и пути устойчивого восстановления	1819
428.	Қуаныш А. Р.	Ақтөбе облысының табиғи-ресурстық әлеуетін бағалау	1824
429.	Қуанышбек А., Мукатов Д.	Қазақстанның бірыңғай уақыт белдеуіне ауысуы. Әлеуметтік, экономикалық және медициналық аспектілер	1828
430.	Құттымұратова А. Қ.	RUSLE теңдеуі негізінде Аса өзені алабында С факторын анықтау	1832
431.	Матаева А. Т.	Жамбыл облысының ерекше қорғалатын аумақтарындағы экологиялық туризм	1836

432.	Мокиенко А. В.	Исследование особенности синантропной флоры районов города Астаны	1840
433.	Муратова А. Б.	Қаратал өзені алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1844
434.	Мустозяпова Н. И.	Влияние разработки Экибастузского угольного бассейна на ландшафт и экологическое состояние региона	1848
435.	Мухамеджанов М. Е.	Қостанай қаласының ландшафттарына су тасқының әсері	1856
436.	Мұрат А. М.	SAVI индексі негізінде Зеренді ауданының өсімдік жамылғысын зерттеу	1863
437.	Мұратбек А. Е.	Алматы қаласының қызмет көрсету саласының географиясы	1869
438.	Омаров М. К.	Павлодар облысының аумағында өрттердің таралу ерекшеліктері	1874
439.	Орынбасар Р. А.	Жамбыл облысы халқының қазіргі жағдайдағы көші-қон үдерістері	1877
440.	Оспан Н. М.	Солтүстік Қазақстандағы орман алқаптарының табиғи таралуы және олардың қазіргі кездегі жағдайы	1881
441.	Рахманова А. Ә.	Қазіргі кезеңде Ақтөбе облысының кешенді демографиялық типологиясы	1885
442.	Сағынғали С. А.	Алматы облысындағы өнеркәсіптің басымдылық салаларының қазіргі жағдайы мен болашағы	1890
443.	Саметханова А. Т.	Шығыс Қазақстан облысы көлдер геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1895
444.	Сәулет Е.	Шығыс Қазақстан облысы геожүйелеріне антропогендік жүктемені бағалау	1899
445.	Темірханова Н. Ә.	Денсаулық сақтауға бағытталған урбозкожүйелік қызметтердің әлемдік тәжірибелерінің географиялық ерекшеліктері	1904
446.	Токбаева А. Е.	Қазақстанның дала зонасының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының биоәртүрлілігін кеңістік талдау.	1909
447.	Төлегенова Т. Қ.	Ойыл өзені алабы геожүйесінің физикалық-географиялық ерекшеліктері	1914
448.	Төлеуова Р. Қ.	Маңғыстау мен Үстірттің киелі үңгір атауларын зерттеу және қалпына келтірудің географиялық мәселелері	1918
449.	Тілеухан Д. Ғ.	Дала экожүйелеріндегі биоалуантүрлілікті мониторингілеуде жасанды интеллектті қолдану: орнықты даму перспективалары	1923
450.	Тілеухан Д. Ғ.	Жасанды интеллектті қолдану арқылы Қазақстандағы шөлейттену процесін бақылау	1929
451.	Ұзақбаев Б. А.	Қызылорда облысы өнеркәсіптік кешенінің даму географиясы	1936
452.	Черепанова Ю. В.	Региональные исследования накопления углерода в лесных экосистемах на примере Алтайского края	1939
453.	Shukirkhan A., Orynassarova G.	Research of geoecosystems of the geomorphological structure of the Chingirlau district of the West Kazakhstan region	1943

454.		ПОДСЕКЦИЯ 3.5 МЕТОДЫ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ	
455.	Азимбай Н.С.	Мектеп географиясын оқытуда геоақпараттық технологияларды қолдану арқылы зерттеушілік құзіреттілікті қалыптастыру	1949
456.	Айтқұл А. Ж.	Мектеп географиясын оқытуға арналған гаж бағдарламалары: салыстырмалы талдау және мүмкіндіктері	1952
457.	Баймухамедова А.Ж.	10 сынып география пәні бойынша «Астана қаласының экологиялық мәселелері» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	1957
458.	Балпекова Д.А.	География пәні бойынша факультативтік курстардың маңыздылығы	1961
459.	Беспалинов Н.М.	SMART-технологияларын 10-11 сыныптарда географияны оқытуда кіріктіру	1966
460.	Бигалим С.	География сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану арқылы оқушылардың құзыреттілік қабілеттерін арттыру	1971
461.	Джумабаева С.Е.	Заманауи картографиялық әдістер	1975
462.	Жамбул Г.Б.	Использование ролевых игр на уроках географии	1979
463.	Жумабаев Д.С.	География сабағында экологиялық тәрбие беру әдістемесі	1983
464.	Карпета В.Г., Маклюк Р.Р., Молдыбаев С.З., Уразбаева Р.С.	Реализация школьного проекта «Изучаем географию Казахстана».	1986
465.	Қасым Е.Ж.	Мектеп оқушыларының табиғат қорғау құзыреттілігін қалыптастыру жолдары	1990
466.	Құнаш А.А.	Мектеп географиясында оқушылардың мәдени-географиялық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері	1994
467.	Мененбай А.Н.	«Қазақстан географиясы сабақтарында білім алушыларға экологиялық білім берудің теориялық негіздері»	1999
468.	Набидоллаева А.А.	География сабақтарында оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыру формалары мен технологиялары	2003
469.	Накыпова Ә.Қ.	География пәні сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту	2008
470.	Сәндібай Н.А.	Изучение геополитических проблем центральной азии в школьной географии	2011
471.	Солтанғазина А.С.	География сабақтарында экологиялық білім қалыптастырудың маңыздылығы	2015
472.	Таған Ә.С.	Түркістан облысының ауыл шаруашылығы географиясы» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	2022
473.	Тілеужан Б.Н.	Географияны оқытуда заманауи сандық әдістер мен интерактивті технологияларды қолдану	2026

474.	Ширенова Ж.С.	Өлкетану қағидаты негізінде 7 сынып географиясын оқытуға қатысты тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесі	2031
475.		ПОДСЕКЦИЯ 3.6 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ГИДРОЛОГИИ	
476.	Айтенова Ә.Н.	Водный кризис в засушливых регионах Казахстана: последствия и пути решения	2036
477.	Алдинов Р.Б.	Наводнения в Казахстане: причины, последствия и методы борьбы	2040
478.	Габдулла Н.М.	Arcgis бағдарламасында гидрографиялық желіні құру әдістері	2043
479.	Дәулеткелді А.С.	Дефицит пресной воды в казахстане	2048
480.	Дүйсен А.Е.	Подземные воды и их распределение по регионам Казахстана	2051
481.	Жаманқұл А.М.	Новые экологические конструкции гидротехнических сооружений	2053
482.	Құрманғалиева А.Қ.	Каспий теңізінің солтүстік-шығыс бөлігіндегі желкөтерме және желшегерме құбылыстарын модельдеу	2057
483.	Кулатаева К.Д.	Оценка влияния антропогенных факторов на озеро Балкаш	2060
484.	Ноғайбек А.	Қазақстандағы су тасқыны мен су тасуын болжау жүйелеріндегі гаж технологиялары	2065
485.	Өтегенұлы А.	Физико-химическое исследование процессов солеобразования воды озера балкаш и влияние на него реки иле	2070
486.	Рымбаева Р.Б.	Современное экологическое состояние озера Балкаш	2075
487.	Ташева Е.А.	Применение нейросетевой модели lstm для прогнозирования стока реки Сырдарья в южных регионах Казахстана	2079
488.	Таурбаева Н.К.	Моделирование изменений стока реки Ертис в условиях маловодных лет	2081
489.	Тлеуғабыл Ж.А.	Применение искусственного интеллекта в прогнозировании паводков	2087
490.	Толыбаева Д.Б.	Моделирование речного стока с использованием модели hbv: прогнозирование и валидация	2089
491.	Торбаева А.У.	«Иртыш – трансграничная водная артерия: вызовы, перспективы и управление ресурсами»	2092
492.	Baizhigit T.Y.	Mapping Tien Shan Glaciers and Their Impact on the Ile River	2095
493.	Otegenuly A.	River basin mapping methods and identification of river basin sections in the arc gis programme	2099
494.	Satbekova A.B.	The use of gis technologies for flood risk analysis and modeling in Kazakhstan	2105
495.	Satbekova A.B.	Hydrological analysis and water balance of the Kalzhyr river basin	2108
496.	Tolybayeva D.B.	Modeling of river flow formation processes	2111

497.	Тоханбайева С.Т.	Microplastic – a macroproblem of the world ocean	2113
498.		ПОДСЕКЦИЯ 3.7 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ХИМИЧЕСКОЙ НАУКИ	
499.	Адылканова А.А.	Мұнай-су жүйесін бөлуге арналған PMS-BC-қапталған меламинады спонж негізіндегі сорбент	2117
500.	Айтбайұлы Н.	Химия сабақтарында кәсіби бағдарлауды қалыптастыру	2119
501.	Асан Н.Ә.	STEM – білім беру аясында ұлттық педагогика элементтерін қолдану	2123
502.	Әзілхан Т.Ә.	Заманауи мектепте химияны оқытудың экологиялық аспектілері	2128
503.	Бахытжанова Ж.Б.	Жұқа пленкалы литий-ионды аккумуляторларға арналған SnO ₂ анодты материалды синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2131
504.	Бекмаханова А.С.	LATP қатты электролитін синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2135
505.	Биктасова А.С.	Минералды сорбенттердегі диспрозий иондарының адсорбциялық процестерін зерттеудегі кинетикалық модельдерді талдау	2140
506.	Болатбек М.	Биологиялық ыдырайтын полимерлердің синтезі мен экологиялық және өнеркәсіптік маңыздылығы	2143
507.	Бөкенова А.Б.	Мыс қорытпалы катализаторымен антрахинонды гидрлеу процесін зерттеу	2149
508.	Ғұбайдолла З.Қ.	Химия сабағында оқушылардың белсенділігін арттырудағы модульдік оқытудың рөлі	2154
509.	Еримбет Б.Д.	Химияны оқытудағы инновациялық әдістердің білім алушылардың оқу жетістіктеріне ықпалы	2157
510.	Жетенова М.С., Дәуметова С.Т.	Биоорганоминеральные пестициды: разработка и исследование их свойств	2161
511.	Жұмағұл А.А.	Куркуминнің флуоресценттік қасиеттері: еріткіштің спектрлік сипаттамаларға әсері	2164
512.	Кароматов С.А., Ганиев Б.Ш.	Потенциальная биологическая активность оснований Шиффа, основанных на бензалацетоне и бензалацетофеноне	2169
513.	Қалау А.Қ.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудағы контекстік тапсырмалардың рөлі	2171
514.	Қожамұратова Ұ.М.	Өңдеу нәтижесінде алынған көміртекті адсорбенттердің физико-химиялық негіздерін зерттеу	2176
515.	Қойшыбайқызы Т.	ZnO@PC және Cu/ZnO@PC композициялық трек мембраналарын норфлоксацинді жою үшін синтездеу	2179
516.	Молдалиева А.	Квантово-химическое исследование производных бензимидазола	2183
517.	Муканов М.К.	Определение массовой доли подвижных соединений фосфора в почве по методу Мачигина с использованием автоматического анализатора сегментированного потока SKALAR SAN++	2186

518.	Мұрат М.Ж.	Координациялық қосылыстар химиясы бойынша зертханалық курсты әдістемелік қамтамасыз етудегі онлайн материалдардың рөлі	2188
519.	Нұралина А.Ж.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру	2192
520.	Пармантай Қ.Е.	Химияны оқу барысында оқушылардың өзіндік іс-әрекетін олардың интеллектуалдық дамуының құралы ретінде ұйымдастыру	2197
521.	Пердеханова А.А.	Дәрілік өсімдіктерді зерттеу барысында студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру	2202
522.	Сарсенғалиева А. Н.	Актуальные проблемы в химическом образовании для инженерных специальностей и предлагаемые решения	2206
523.	Серікбай А.М.	Мектеп оқушыларының химияға қызығушылығын қалыптастырудың тиімді жолдары	2209
524.	Сыздық А.Ф.	Полимерлер мен ауыр мұнай қалдықтарын қолданып, битумның қасиеттерін жақсарту	2213
525.	Ташманова Ж.А.	Химияны оқытуда STEM технологиясын пайдалану	2217
526.	Тобжанова А.Р.	Мыс(II) галогенидтері – ацетамид – қышқыл жүйесі негізінде координациялық қосылыстар: синтездеу және физика-химиялық қасиеттерін зерттеу	2222
527.	Тұрсынәлі Қ.	Қазіргі мектепте «Жаңа заттар мен материалдарды өндіру» элективті курсын оқыту: тәжірибе және нәтижелер	2227
528.	Хамит А.Ж.	PASS ONLINE пайдалана отырып N-бензоилпиперидин туындыларының биологиялық белсенділігін болжау	2232
529.	Шаихова Ж.Е., Калимолдина Л.М.	Целлюлозалық сорбенттер арқылы шарап материалдарын сорбциялық тазартуды зерттеу	2237
530.	Шатлыкова А.Т.	WOLFRAM ALPHA жасанды интеллект құралын химияны оқыту процесінде қолдану мүмкіндіктері	2241
531.	Adil K.Y.	Using the getcourse online platform for the unified national test in chemistry	2245
532.	Bazhikova Z.	Research of biologically active compounds from plants of the genus ACHILLEA L.	2249

СЕКЦИЯ 4.

МАТЕМАТИКА, МЕХАНИКА И МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

ПОДСЕКЦИЯ 4.1 МАТЕМАТИКА

деректерді талдау топтастыру және картаға түсіру арқылы өсімдіктердің таралу аймақтары анықталды.

Бұл зерттеу өсімдіктердің спектрлік көрсеткіштері негізінде оларды сандық түрде анықтауға болатындығын көрсетті NDVI индексі өсімдіктердің тығыздығы мен денсаулығын сипаттауға мүмкіндік береді ал жіктелген карта өсімдіктердің таралу аймақтарын нақты көрсетеді Сонымен қатар қашықтықтан зондтау деректерін автоматты түрде өңдеудің тиімділігі дәлелденді Бұл әдіс жергілікті зерттеулерге қарағанда жылдам арзан және кең ауқымды мәліметтер ұсынады Ал бұлттарды жою алгоритмі деректердің сапасын жақсартып мониторинг процесін әлдеқайда тиімді етті.

Жүйе тұрақты мониторинг жүргізуге дайындалды Ол GEE платформасында жұмыс істейді және жаңа деректермен үнемі жаңартылып отыруға қабілетті Бұл оны климаттық өзгерістерді бақылау ауыл шаруашылығын басқару және табиғи ресурстарды бағалау сияқты көптеген бағыттарда қолдануға мүмкіндік береді.

Бұл зерттеудің болашағы зор әрі қарай машиналық оқыту әдістерін енгізу арқылы өсімдіктердің түрлік құрамын тереңірек анықтауға болады Сондай-ақ уақыт бойынша өзгерістерді зерттеу арқылы экожүйенің динамикасын бақылап маңызды экологиялық тенденцияларды анықтауға мүмкіндік туады Бұл әдісті тек Ұлы жазықтарда ғана емес Қазақстанның түрлі аймақтарында да қолдануға болады.

ЖИ мен спутниктік деректерді пайдалану экожүйелерді зерттеу мен бақылаудың болашақ трендіне айналып келеді Автоматты жүйелердің көмегімен табиғи ресурстарды тұрақты бақылап экологиялық жағдайды жақсартуға бағытталған шешімдер қабылдау әлдеқайда жеңілдейді Ғылым мен технологияны біріктіре отырып біз экожүйелерді тиімді зерттеп табиғатты сақтауға үлес қоса аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Wishart D. J. (ed.). Encyclopedia of the great plains. – U of Nebraska Press, 2004.
2. Webb W. P. The great plains. – U of Nebraska Press, 2022.
3. Tamiminia H. et al. Google Earth Engine for geo-big data applications: A meta-analysis and systematic review //ISPRS journal of photogrammetry and remote sensing. – 2020. – Т. 164. – С. 152-170.
4. Yang L. et al. Google Earth Engine and artificial intelligence (AI): a comprehensive review //Remote Sensing. – 2022. – Т. 14. – №. 14. – С. 3253.
5. Kennedy R. E. et al. Implementation of the LandTrendr algorithm on google earth engine //Remote Sensing. – 2018. – Т. 10. – №. 5. – С. 691.
6. Velastegui-Montoya A. et al. Google Earth Engine: a global analysis and future trends //Remote Sensing. – 2023. – Т. 15. – №. 14. – С. 3675.

ӘОЖ 911.2(574)

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШӨЛЕЙТТЕНУ ПРОЦЕСІН БАҚЫЛАУ

Тілеухан Дайана Ғалымжанқызы

dayanatileukhan@gmail.com

«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ «Физикалық және экономикалық география» кафедрасы, 6B05209 – «География» білім беру бағдарламасының
3 курс білім алушысы
Ғылыми жетекші – Мусабаева М. Н.

Аннотация. Бұл зерттеу Қазақстандағы шөлейттену процесін бақылау және талдау үшін жасанды интеллект пен қашықтықтан зондтау әдістерін қолдануды қарастырады. Зерттеудің басты мақсаты – шөлейттенуге бейім аймақтарды анықтап, олардың өзгеру динамикасын бағалау және болжау.

Жұмыс барысында Landsat (NASA) және Sentinel-2 (ESA) спутниктік суреттері пайдаланылады, себебі олар ұзақ мерзімді және жоғары ажыратымдылықтағы мәліметтерді ұсынады. Сонымен қатар, температура, жауын-шашын, жел жылдамдығы сияқты климаттық деректер жинақталып, NDVI (Normalised Difference Vegetation Index) көрсеткіші негізінде жердің өсімдік жамылғысының өзгерістері бақыланады.

Алынған деректер машиналық оқыту алгоритмдері арқылы өңделіп, шөлейттену деңгейін бағалауға және болашақтағы өзгерістерді болжауға мүмкіндік береді. Бұл зерттеу экологиялық мониторинг, табиғи ресурстарды басқару және ауыл шаруашылығын жоспарлау үшін маңызды ғылыми негіз бола алады.

Түйін сөздер: Жасанды Интеллект, экожүйе, шөлейттену, мониторинг, машиналық оқыту, қашықтықтан зондтау.

Қазақстандағы шөлейттену үдерісі экожүйелердің тұрақтылығына, ауыл шаруашылығы өндірісіне және халықтың өмір сүру деңгейіне елеулі әсер етеді. Ел аумағының 66%-дан астамы шөлейттену қаупінде, ал кейбір аймақтарда бұл көрсеткіш 78%-ға дейін жетеді [1].

Шөлейттенудің ең үлкен салдарының бірі – ауыл шаруашылығына жарамды жерлердің деградациясы. Соңғы зерттеулерге сәйкес, Қазақстанның кейбір өңірлерінде егістік жерлердің 40%-ы тозған, ал жайылымдардың 30%-дан астамы малдың шамадан тыс жайылуы салдарынан құнарсызданған [2].

Сондай-ақ, Арал теңізінің экологиялық апаты шөлейттенудің ең көрнекті мысалы болып табылады. Теңіздің тартылуымен бірге жаңа Аралқұм шөлі пайда болды, бұл аймақтағы климаттың өзгеруіне, тұзды дауылдардың жиілеуіне және халықтың денсаулығына зиян тигізуге алып келді [3].

Қазақстандағы шөлейттенудің басты факторлары мыналар:

- Климаттың өзгеруі: Орташа жылдық температураның көтерілуі мен жауын-шашынның азаюы.
- Мал шаруашылығының ретсіз дамуы: Артық жайылым жердің тозуына әкеледі.
- Ауыл шаруашылығындағы қате тәжірибелер: Топырақты дұрыс өңдемеу және суды тиімсіз пайдалану.
- Орман жамылғысының қысқаруы: Бұл топырақ эрозиясын күшейтеді және ылғалдың сақталуына кедергі келтіреді.

Бұл факторлардың барлығы экожүйенің тепе-теңдігін бұзып, Қазақстанның шөлейттенуге бейім аймақтарында деградация процесін жеделдетеді.

Дәстүрлі әдістер – жергілікті зерттеулер, топырақ сынамаларын алу, климаттық мәліметтерді талдау – әлі де маңызды, бірақ олар уақыт пен ресурсты көп қажет етеді. Сондықтан соңғы жылдары ғалымдар шөлейттену үрдісін қашықтан зондтау (remote sensing) және спутниктік суреттерді талдау арқылы зерттеуге көшті.

Жерсеріктік мәліметтермен жұмыс істеудің негізгі артықшылықтары:

- Кең ауқымды қамту: Қазақстанның шөлейттенуге ұшыраған аумақтарын толықтай бақылауға мүмкіндік береді.
- Уақыттық өзгерістерді анықтау: Аймақтардың шөлейттену жылдамдығын көруге және салыстыруға көмектеседі.
- Тиімділік: Жер бетіндегі өзгерістерді жылдам және автоматтандырылған түрде бағалауға мүмкіндік береді.

Дәстүрлі бақылау әдістерінің шектеулерін еңсеру үшін жасанды интеллект (AI) және машиналық оқыту (ML) әдістері кеңінен қолданыла бастады. Жасанды интеллект үлкен деректер жиынтығын өңдеу арқылы шөлейттенуге ұшыраған жерлерді автоматты түрде анықтай алады.

Жасанды интеллектті шөлейттену процесін бақылауда қолданудың негізгі жолдары:

- Спутниктік суреттерді талдау: Landsat, Sentinel-2 секілді спутниктерден алынған суреттерден NDVI (нормаланған өсімдік индексі) өзгерістерін анықтау.
- Жердің жағдайын жіктеу: Жасанды интеллект алгоритмдері жасыл, құрғақ және деградацияға ұшыраған аумақтарды сараптай алады.
- Шөлейттену болжамын жасау: AI арқылы белгілі бір аймақта келешекте шөлейттену қаупін анықтап, алдын алу шараларын жоспарлау.

Бұл әдістердің барлығы жердің тозуын жылдам және нақты анықтауға мүмкіндік береді, сондай-ақ экологиялық саясатты тиімді жоспарлауға көмектеседі.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Бұл зерттеу Қазақстандағы шөлейттену процесін бақылау үшін қашықтықтан зондтау (Remote Sensing) және жасанды интеллект (AI) әдістерін қолдануға негізделді. Зерттеу барысында Қазақстанның шөлейттенуге ең бейім аудандары ретінде Маңғыстау, Қызылорда, Түркістан және Жамбыл облыстары таңдалды. Бұл өңірлер климаттық жағдайларына байланысты шөлейттену қаупі жоғары аймақтар санатына кіреді.

Зерттеудің негізгі дереккөздері ретінде Landsat 8 (NASA) және Sentinel-2 (ESA) спутниктік суреттері пайдаланылды. Landsat 8 деректері орташа кеңістіктік ажыратымдылыққа (30 м) ие және көпжылдық өзгерістерді бақылауға мүмкіндік береді. Ал Sentinel-2 жоғары ажыратымдылығының (10 м) арқасында өсімдік жамылғысын дәл бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, зерттеу үшін Қазақстанның тарихи климаттық деректері қолданылды, олар температураның, жауын-шашынның және жел жылдамдығының ұзақ мерзімді өзгерістерін талдауға мүмкіндік берді.

Шөлейттенудің қарқынын бағалау үшін өсімдік жамылғысының өзгерісін сипаттайтын NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) көрсеткіші есептелді. NDVI индекстерін есептеу үшін төмендегі формула қолданылды. NDVI формуласы(1.1):

$$NDVI = \frac{(NIR - RED)}{(NIR + RED)} \quad (1.1)$$

Мұнда:

NIR (Near Infrared, B5) – жақын инфрақызыл диапазондағы шағылысу

RED (B4) – көрінетін қызыл спектрдегі шағылысу

Мұнда NIR (жақын инфрақызыл) және RED (қызыл спектр) Landsat және Sentinel-2 спутниктерінің деректерінен алынды.

NDVI мәндерінің негізінде шөлейттенген және өсімдік жамылғысы сақталған аймақтар картаға түсірілді. Бұл үшін Google Earth Engine (GEE) платформасы пайдаланылды, себебі ол үлкен көлемдегі спутниктік деректерді өңдеуге және визуализациялауға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында бұлттылықты жою үшін QA_PIXEL маскасы қолданылды. Бұл әдіс нақты және дәл деректер алуға көмектесті. Сонымен қатар, 2000 және 2024 жылдардағы мәліметтерді салыстыру арқылы соңғы 24 жыл ішінде шөлейттену процесінің қалай өзгергенін анықтау мүмкіндігі жасалды.

Жасанды интеллект әдістерін қолдану арқылы NDVI мәндері бойынша аймақтарды автоматты түрде жіктеу жүргізілді. Бұл мақсатта машиналық оқыту (Machine Learning) алгоритмдері қолданылды. Random Forest және K-Means кластерлеу әдістері арқылы жасыл аймақтар мен шөлейттенген аумақтар автоматты түрде анықталды. Жасанды интеллект алгоритмдері шөлейттену динамикасын талдауда және болашақтағы өзгерістерді болжауда маңызды құралға айналды.

Нәтижесінде шөлейттенуге бейім жерлер қызыл түспен, ал тұрақты өсімдік жамылғысы бар аймақтар көк түспен белгіленді. Бұл карта Қазақстандағы шөлейттену үдерісін түсінуге және экологиялық саясатты дұрыс жоспарлауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері жасанды интеллектті қолдану арқылы шөлейттену динамикасын мониторингтеудің жоғары тиімділігін көрсетті, бұл болашақта экологиялық өзгерістерді тез және дәл анықтауға көмектеседі.

Нәтижелер және талқылау.

Бұл код Google Earth Engine (GEE) платформасында Қазақстандағы шөлейттену процестерін талдау үшін әзірленген. Ол Landsat 8 спутниктік суреттерін пайдаланып, NDVI (нормаланған вегетациялық индексін) есептейді және шөлейттену деңгейін түрлі түстермен картаға түсіреді.

Картадағы түстердің мағынасы:

Қызыл – жоғары шөлейттену

Сары – орташа шөлейттену

Көк – жақсы вегетация

1. Зерттеу аймағын (Қазақстанды) таңдау

```
var kazakhstan = ee.FeatureCollection("FAO/GAUL/2015/level0")  
.filter(ee.Filter.eq("ADM0_NAME", "Kazakhstan"));
```

FAO/GAUL деректер базасынан Қазақстанның шекараларын жүктейді.

Тек Қазақстанды таңдап, басқа елдерді алып тастайды.

Барлық келесі талдаулар тек Қазақстан аумағында жүргізіледі.

2. Landsat 8 спутниктік суреттерін жүктеу және алдын ала өңдеу

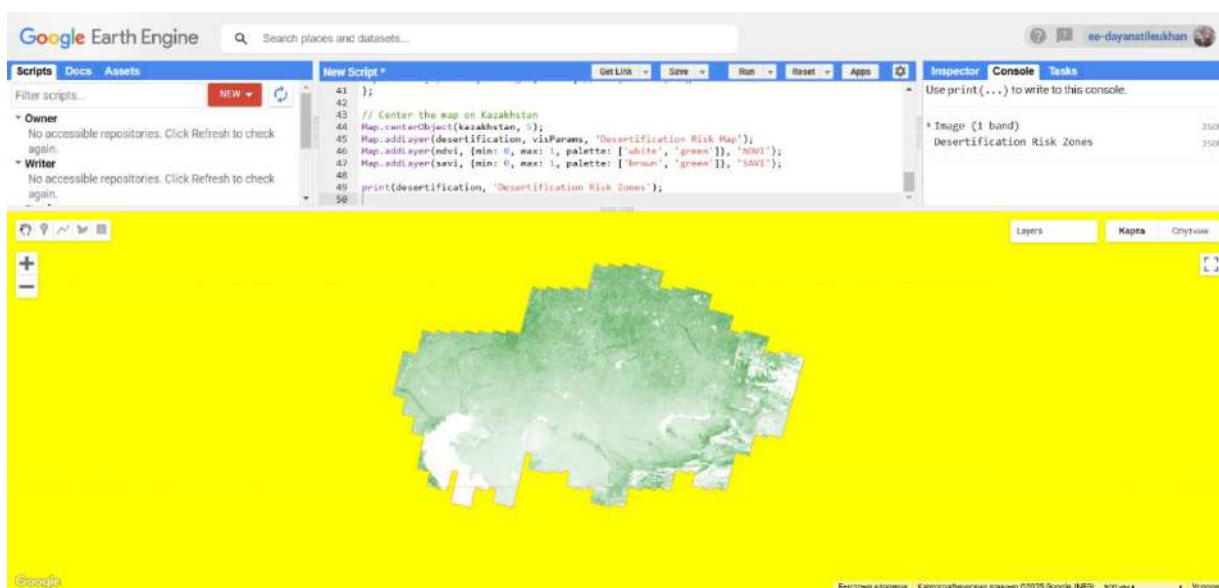
```
var landsat = ee.ImageCollection("LANDSAT/LC08/C02/T1_TOA")  
.filterBounds(kazakhstan)  
.filterDate('2024-01-01', '2024-12-31')  
.map(function(image) {  
  var qa = image.select('QA_PIXEL'); // Бұлт маскасының каналы  
  var cloudBit = 1 << 3;  
  var mask = qa.bitwiseAnd(cloudBit).eq(0);  
  return image.updateMask(mask);  
})  
.median();
```

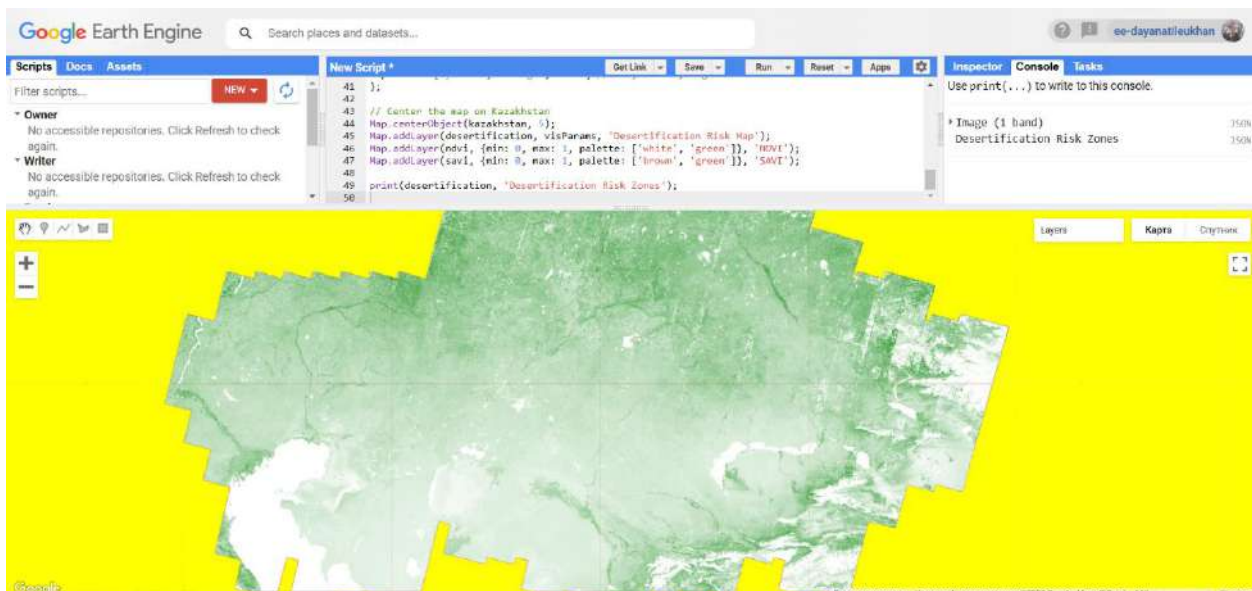
2024 жылға арналған Landsat 8 суреттерін жүктейді.

Географиялық сүзгі қолданады (Қазақстанның үстінен түсірілген суреттерді таңдайды).

Бұлттарды алып тастайды (QA_PIXEL маскасын қолдану арқылы).

Орташа мәнді есептейді (барлық суреттердің орташа мәнін алып, тұрақты нәтиже алу үшін).

Сурет 1 Зерттеу аймағы және жүктелген ғарыштық фотосуреттер

3. NDVI индексін есептеу

```
var ndvi = landsat.normalizedDifference(['B5', 'B4']).rename('NDVI');
```

NDVI (нормаланған вегетациялық индекс) есептейді:

Жақсы өсімдік жамылғысы → Жоғары NDVI (0.3 - 1.0)

Құрғақ жерлер немесе жалаң топырақ → Төмен NDVI (0 - 0.2)

Су айдындары → Теріс NDVI

4. Шөлейттену деңгейін анықтау

```
var desertification = ndvi.expression(
  '(NDVI < 0.05) ? 3 : (NDVI < 0.2) ? 2 : 1', {
    'NDVI': ndvi
  }).rename('Desertification Risk');
```

NDVI индексіне негізделген үш деңгейлі шөлейттену картасын жасайды:

3 (қызыл) → Жоғары шөлейттену (NDVI < 0.05)

2 (сары) → Орташа шөлейттену (NDVI 0.05 - 0.2)

1 (көк) → Жақсы өсімдіктер (NDVI > 0.2)

5. Көрнекілендіру үшін түс шкаласын орнату

```
var visParams = {
  min: 1, max: 3,
```

palette: ['blue', 'yellow', 'red'] // Көк (жақсы өсімдік), сары (орташа), қызыл (шөлейттенген аймақ)

```
};
```

Картадағы түстерді анықтайды:

Көк → Вегетация жақсы дамыған

Сары → Орташа шөлейттенген

Қызыл → Толықтай шөлейттенген

6. Шөлейттену картасын көрсету

```
Map.centerObject(kazakhstan, 5);
```

```
Map.addLayer(desertification, visParams, 'Desertification Risk Map');
```

Картаны Қазақстанға бағыттайды (5 масштабта).

Жасалған шөлейттену картасын көрсетеді.

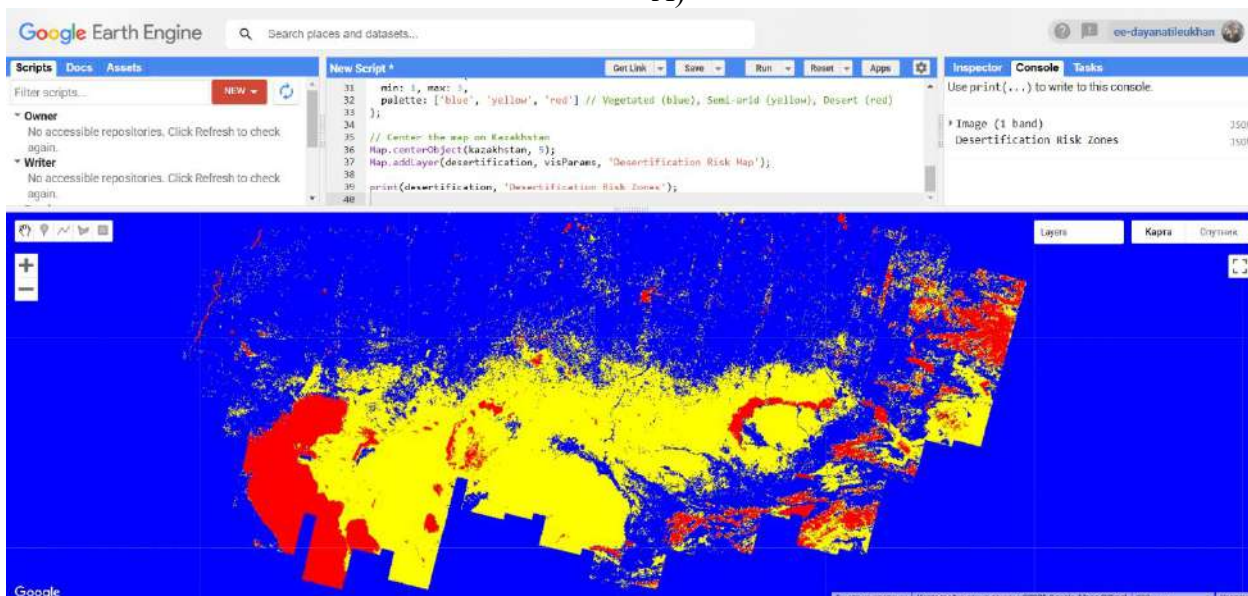
7. Нәтижелерді тексеру және шығару

```
print(desertification, 'Desertification Risk Zones');
```

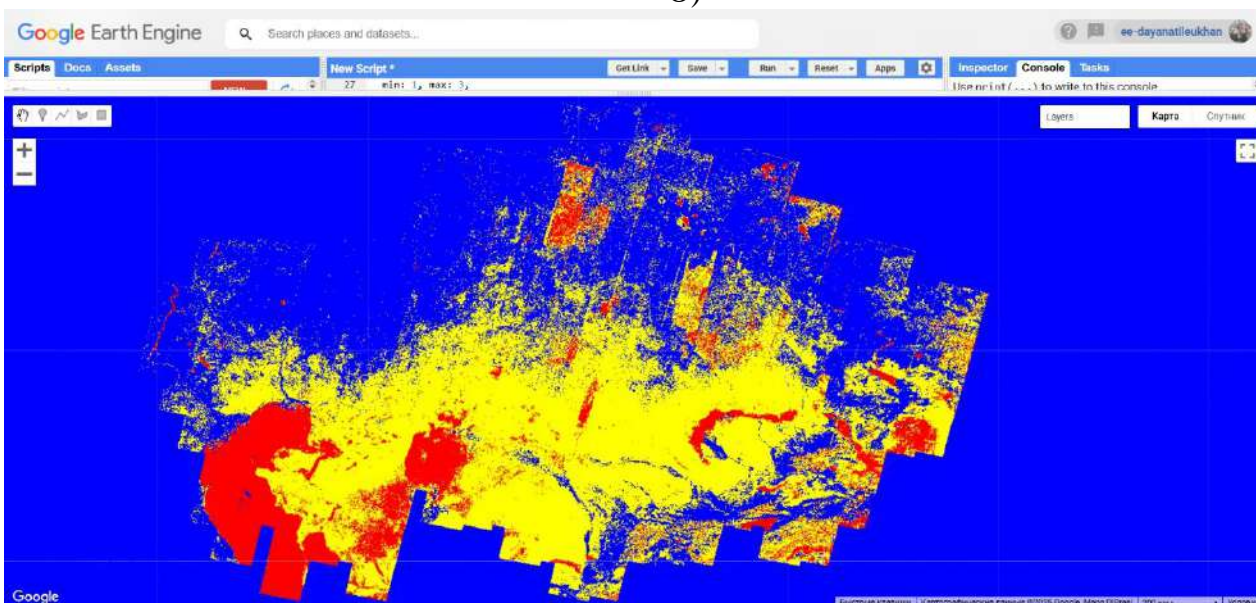
Шөлейттену деңгейлерін тексеру үшін консольға шығарады.

Кодтың жалпы мазмұны
Қазақстанның шекарасын таңдайды
2024 жылғы Landsat 8 спутниктік суреттерін өңдейді
Бұлттарды алып тастайды
NDVI индексін есептеп, шөлейттену деңгейін анықтайды
Картаға түс шкаласын қосады (көк – өсімдіктер, сары – орташа, қызыл – шөлейттенген жерлер)
Соңғы картаны GEE платформасында көрсетеді

А)

Ә)

Сурет 2 Жасанды Интеллект жасаған шөлейттену карталар салыстырмасы: А) 2000 жыл, Ә) 2024 жыл

Қазақстандағы шөлейттену – экологиялық тұрақтылық пен экономикалық даму үшін үлкен қауіп төндіретін күрделі процесс. Бұл зерттеуде 2000 және 2024 жылдардағы шөлейттену қарқыны салыстырылды. Google Earth Engine (GEE) платформасында Landsat 8 және Sentinel-2 спутниктік суреттерін пайдалану арқылы шөлейттенген және тұрақты өсімдік

жамылғысы бар аумақтар анықталды. Негізгі талдау NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) индикаторы бойынша жүргізілді, өйткені бұл көрсеткіш өсімдік жамылғысының жағдайын дәл сипаттайды.

2000 жылғы деректер бойынша Қазақстанның оңтүстік және батыс аймақтарында, әсіресе Маңғыстау, Қызылорда, Түркістан және Жамбыл облыстарында шөлейттенудің алғашқы белгілері байқалды. Сол кезеңде бұл процестің негізгі қозғаушы күштері табиғи климаттық өзгерістермен, атап айтқанда, жауын-шашынның төмендеуімен және орташа жылдық температураның жоғарылауымен байланысты болды [4]. Алайда, 2024 жылғы деректерді талдау шөлейттенудің айтарлықтай күшейгенін көрсетті. Соңғы 24 жылда бұл аймақтардағы NDVI мәндері төмендеп, өсімдік жамылғысының айтарлықтай сирегені байқалды.

Климаттық көрсеткіштердің өзгеруі де бұл үдерісті растайды. Қазақстандағы орташа жылдық температура соңғы 50 жылда шамамен 1,3°C-қа өсті [5], ал жауын-шашын мөлшері кейбір аймақтарда 15-20%-ға дейін азайды. Сонымен қатар, антропогендік факторлардың әсері күшейді. Мал шаруашылығының шамадан тыс дамуы, егістік жерлердің дұрыс пайдаланылмауы және ормансыздандыру шөлейттену үдерісін жылдамдатты [6].

Жасанды интеллектті қолдану арқылы алынған деректердің негізінде 2024 жылғы жағдайдың 2000 жылмен салыстырғанда әлдеқайда күрделі екендігі анықталды. Шөлейттенген аумақтар қызыл түспен, ал өсімдік жамылғысы сақталған аймақтар көк түспен белгіленді. Карта нәтижелері көрсеткендей, әсіресе Маңғыстау мен Қызылорда облыстарында шөлейттенген аймақтардың көлемі екі есеге дейін артқан.

Бұл зерттеу Қазақстандағы шөлейттену процесінің қарқынды жүріп жатқанын дәлелдейді. 2000 және 2024 жылдардағы спутниктік деректерді салыстыру арқылы шөлейттенудің кең ауқымда таралғаны және экожүйеге орасан зор зиян келтіретіні анықталды. Негізгі себептерге климаттың өзгеруі, антропогендік факторлар және судың дұрыс бөлінбеуі жатады.

Жасанды интеллекттің көмегімен алынған мәліметтер бұл мәселені шешуде маңызды рөл атқарады. Машиналық оқыту алгоритмдері арқылы шөлейттенудің нақты ошақтары анықталып, олардың даму динамикасын бақылау мүмкіндігі ашылды. Бұл әдіс болашақта шөлейттену қаупі бар аумақтарды алдын ала анықтап, тиімді табиғатты қорғау шараларын енгізуге мүмкіндік береді.

Демек, Қазақстандағы шөлейттену тек экологиялық мәселе ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық тұрақтылыққа әсер ететін үлкен проблема болып отыр. Егер бұл үдерісті уақытылы бақыламасақ, болашақта ауыл шаруашылығының төмендеуі, су тапшылығы және аймақтардың қоныстану құрылымының өзгеруі сияқты күрделі салдарларға тап болуымыз мүмкін. Сондықтан шөлейттенуге қарсы күресте заманауи технологияларды, оның ішінде жасанды интеллект пен қашықтықтан зондтау әдістерін кеңінен қолдану қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. journals.nauka-nanrk.kz: Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының журналдары. (n.d.). *Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының хабаршысы*. Қолжетімді: <https://journals.nauka-nanrk.kz/>
2. frontiersin.org: Frontiers. (n.d.). *Рецензияланған ашық қолжетімді ғылыми журналдардың баспагері*. Қолжетімді: <https://www.frontiersin.org/>
3. thesun.co.uk: The Sun. (n.d.). *Жаңалықтар, спорт, атақты адамдар және өсек-аяң*. Қолжетімді: <https://www.thesun.co.uk/>
4. Сағымбаев, 2002: Сағымбаев, А. (2002). *Экологиялық қауіпсіздік: Оқу құралы*. Алматы: Қазақ университеті.
5. Калмыков, 2015: Калмыков, В. Н. (2015). *Философия және қазіргі өркениеттің құндылықтары: Дәрістер жинағы*. Гомель: Ф. Скорины атындағы Гомель мемлекеттік университеті. Қолжетімді: <https://elib.gsu.by/handle/123456789/1628>

6. Джуманова, 2019: Джуманова, Р. А. (2019). Қазақстан Республикасындағы тікелей шетелдік инвестицияларды тартудың әлеуметтік-экономикалық салдары: экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Қолжетімді: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_010223749/

ӘӨЖ 911

ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ ӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ДАМУ ГЕОГРАФИЯСЫ

Ұзақбаев Бекзат Ақылбекұлы

uzakbaev547@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Физикалық және экономикалық география кафедрасы,
География білім беру бағдарламасының 4 курс білім алушысы, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Сансызбаева А.Б.

Аңдатпа: Мақалада Қызылорда облысының жұмыссыздар, еңбек нарығының индикаторлар динамикасы, жұмыспен қамтылғандардың салалар бойынша бөлінісі нәтижелері қарастырылған. Берілген зерттеу негізінде аймақ экономикасының дамуының маңызды көрсеткіштері ретінде жұмыссыз азаматтардың негізгі себептері, жұмыспен қамтылғандардың салалар бойынша бөлінісі жалпы талдау жасалынған.

Түйін сөздер: динамика, өңір, индикатор, нарық, инфляция, бюджет.

«Қазақстан-2050» стратегиясы» - тұрақты мемлекеттің жаңа саясаты» Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауында еңбек ресурстарын ұтқырлығын арттыру үшін бірінші кезекте жұмыс күші артық өңірлерден жұмыс күші тапшы өңірлерге қоныстандыруға бағытталған іс-шаралардың қажеттілігін атап көрсетті [1].

Қызылорда облысының 2024 жылғы нәтижесі бойынша 846 мың адам ішінен, еңбекке қабілетті азаматтар саны 351,8 мың адам немесе 42%-ын құрайды. Оның ішінде, 187,9 мың ер адам, 163,9 мың әйел адамды құраған. Аталған еңбекке қабілетті халықтың 334,9 мың адамы жұмыспен қамтылған, ал жұмыссыздар саны 16,9 мың адамды құрайды. Өз кезегінде Қызылорда облысындағы жұмыссыздық деңгейі 4,8% [2]. Айта кетерлігі, соңғы онжылдықта жұмыссыздық деңгейі 5,1%-дан азайғандығын байқауға болады. Мәселен, 2014 жылы жұмыссыздар саны 16,5 мың адамды құраған (3-кесте).

Кесте 1 2014-2023 жылдар аралығындағы жұмыссыздар саны динамикасы (мың адам) [2]

Өңірлер	2014 ж.	2017 ж.	2020 ж.	2023 ж.
Қызылорда обл.	16,5	16,9	16,9	17,0
Қызылорда қ.	5,9	5,8	6,3	6,8
Байқоңыр қ.	-	0,8	0,9	0,8
Арал	1,7	1,7	1,6	1,5
Жалағаш	0,9	0,9	0,8	0,8
Жаңақорған	1,9	1,8	1,8	1,6
Қазалы	1,8	1,7	1,8	1,7
Қармақшы	1,3	1,3	1,2	1,2
Сырдария	1,0	0,9	0,9	0,8
Шиелі	1,9	1,8	1,9	1,8

Кесте 1 - байқағанымыздай облыс бойынша жұмыссыздар саны 500 адамға жуық өскен, оның ішінде өңірлер бөлінісінде ең көп жұмыссыздар саны сәйкесінше облыс орталығы Қызылорда қаласында, ең төмен көрсеткіш Байқоңыр қаласында байқалды. Алайда, халық санының әртүрлілігіне байланысты жұмыссыздық деңгейі шамалас.